

Наукові перспективи
Видавнича група

серії: філологія, культура і мистецтво,
педагогіка, історія та археологія, соціологія

Bulletin of Science and Education

№ 1(31) 2025

**Видавнича група «Наукові перспективи»
Християнська академія педагогічних наук України**

«Вісник науки та освіти»

*(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 1(31) 2025

Київ – 2025

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

*(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ",
Series" Culture and Art ", Series" History and Archeology")*

Issue № 1(31) 2025

Kiev – 2025

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»:
журнал. 2025. № 1(31) 2025. С. 2493

Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 02.12.2024, № 1/12-24)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології
(спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки
(спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематики наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)

Редакційна колегія:

- ✦ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✦ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✦ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✦ Вакулик Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✦ Волошенко Марина Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет "Одеська політехніка" (Одеса, Україна)
- ✦ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✦ Головія Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Гончарук Віталій Володимирович – к.пед.н., старший викладач кафедри хімії та екології «Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини», (м. Умань, Україна)
- ✦ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✦ Колмикова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✦ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- ✦ Кошетар Уляна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Куриш Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)
- ✦ Линтвар Ольга Миколаївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✦ Литвинська Світлана Віталіївна - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету, (Київ, Україна)

- Пономаренко Т.О., Василенко В.А.** 524
*ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКА СИСТЕМА В. ФОН ГУМБОЛЬДТА:
СПІВВІДНОШЕННЯ КОНЦЕПТІВ «МОВА» І «НАЦІОНАЛЬНИЙ
ДУХ» ТА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В
СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНИ*
- Прима В.В.** 538
*РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КІБЕРНЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНОМУ
АНГЛОМОВНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ ІНТЕРНЕТ ДИСКУРСІ*
- Продан А.І.** 545
*КОДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ ЕТНОЛІНГВОКУЛЬ-
ТУРНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ХЛІБ ЯК МАНІФЕСТАНТІВ ХАРЧОВОГО
КОДУ КУЛЬТУРИ*
- Рябокін Н.О., Ночовна Н.В.** 556
*СПОСОБИ ТА ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТА
НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФІЛЬМОНІМІВ*
- Сизенко А.С., Барабаш О.В., Павленко О.В.** 567
*СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ДОМІНАНТА СУЧАСНОГО
НАУКОВОГО ДИСКУРСУ. МОВОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ*
- Сливка Н.П., Кругленко Л.В., Бабічева Г.С.** 579
*ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІДІОМАТИЧНИХ
ВИРАЗІВ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ*
- Слюсар Н.О., Гоменюк А.В.** 592
*СПЕЦИФІКА ТЕКСТУ ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ДМИТРА
КОРЧИНСЬКОГО*
- Смерчко А.А., Будз І.Ф.** 600
*ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО МУЛЬТИДИСКУРСУ У СЕМАНТИКО-
СТИЛІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ (НА
МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ І ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)*
- Толкачова А.В.** 608
*РОМАН «ЗОРЯНИЙ КОРСАР» ОЛЕСЯ БЕРДНИКА У КОНТЕКСТІ
ФЕНОМЕНУ "НАДЛЮДИНИ"*
- Федькова І.А., Давидюк А.Р., Петріченко С.О.** 619
*ВПЛИВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИВ-
ЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ*

УДК 811.161.2

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-545-555](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-545-555)

Продан Андрій Іванович аспірант кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел. (096) 182-36-99, <https://orcid.org/0009-0002-6496-1962>

КОДУВАННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ХЛІБ ЯК МАНІФЕСТАНТІВ ХАРЧОВОГО КОДУ КУЛЬТУРИ

Анотація. Стаття присвячена етнолінгвістичному та лінгвокультурологічному аналізу харчового етнокультурного коду. Непослідовне виокремлення вказаного коду та різноманітні його дефініції (гастрономічний, кулінарний, глютонічний, аліметарний) акцентують увагу на виокремленні цього феномену як термінологічної проблеми. Метою наукової розвідки було визначити специфіку кодування етнолінгвокультурних уявлень українського народу про хліб у пареміологічних текстах. Отож, виконане дослідження на матеріалі українських паремій – прислів'їв і приказок із компонентами-назвами хліба і хлібобулочних виробів, які розглядаємо як фразеологічні одиниці фольклорного походження. Проведені спостереження засвідчили, що в прислів'ях і приказках не тільки знаходиться відображення ставлення людини до їжі, культура її споживання, особливості приготування, а головне, національна продуктова пріоритетність, етнічні особливості сприйняття їжі. Саме цим пояснюємо поширене вживання паремій із назвами хліба і хлібобулочних виробів, що підтверджує споконвічне шанобливе ставлення і до хліба-годувальника, і до праці хлібороба. Українці здавна вирощували жито й пшеницю як головні зернові культури, а хліб на їхньому столі вважався найбільшою святинєю. Як національний символ він відіграє важливу роль у культурі та мові. Кодування етнолінгвальних уявлень, пов'язаних із хлібом, в українських пареміях показало, що для українців хліб є національним продуктом, запорукою ситості і боротьби з голодом, символом гостинності й щедрості, демонстрацією достатку, працьовитості та нетерпимості до зневажливого ставлення до нього. Тому в більшості паремій хліб є позитивно маркованим, рідше його супроводжують негативні конотації. Мовна об'єктивація етнокультурної інформації про хліб в українських

пареміях дає змогу краще зрозуміти харчовий код українців та сприяти популяризації української гастрономічної культури.

Ключові слова: код культури, харчовий етнокультурний код, гастрономічна культура, українські паремії, хліб, кодування.

Prodan Andrii Ivanovych postgraduate student of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ternopil, tel.: (096) 182-36-99, <https://orcid.org/0009-0002-6496-1962>

CODING IN UKRAINIAN PAREMIAS OF ETHNOLINGUO-CULTURAL IDEAS ABOUT BREAD AS MANIFESTANTS OF THE FOOD CODE OF CULTURE

Abstract. The article is devoted to ethnolinguistic and linguocultural analysis of the food ethnocultural code. The inconsistent isolation of this code and its various definitions (gastronomic, culinary, glutonic, alimetr) focus on the isolation of this phenomenon as a terminological problem. The purpose of the scientific research was to determine the specifics of the coding of ethnolinguo-cultural ideas of the Ukrainian people about bread in paremiological texts. So, the study is carried out on the material of Ukrainian paremias - proverbs and sayings with components-names of bread and bakery products, which confirms the primordial respectful attitude to both the bread-bread-breadmaker and the work of the farmer. Ukrainians have long grown rye and wheat as the main grain crops, and bread on their table was considered the greatest shrine. As a national symbol, it plays an important role in culture and language. The coding of ethnolinguo-cultural ideas related to bread in Ukrainian paremias showed that for Ukrainians bread is a national product, a guarantee of satiety and the fight against hunger, a symbol of hospitality and generosity, a demonstration of prosperity, diligence and intolerance to contemptuous attitude towards it. Therefore, in most paremias, bread is positively labeled, less often it is accompanied by negative connotations. Linguistic objectification of ethno-cultural information about bread in Ukrainian paremias makes it possible to better understand the food code of Ukrainians and contribute to the popularization of Ukrainian gastronomic culture.

Keywords: culture code, food ethnocultural code, gastronomic culture, Ukrainian

Постановка проблеми. Наукову парадигму сучасного українського мовознавства характеризує посилене вивчення взаємозалежного зв'язку між мовою і культурою народу, яке, завдяки ідеям І. Гердера, В. фон Гумбольдта,

О. Потебні, набуло сьогодні різноаспектного спрямування. Для подібних досліджень властивим є аналіз та інтерпретація складних взаємозв'язків між мовою, культурою й етносом, опис мови як форми концептуалізації світу, пошук спільного між мовними структурами і культурою тощо. У контексті зазначеної проблематики актуалізується дослідницький інтерес до кодів культури «як сукупності знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, котрі наявні в будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти» [Бац., с. 74].

Загалом інтерес до культурних кодів спочатку поширився в сучасних фразеологічних студіях. Дослідження «відбитків» культури народу – «традицій, обрядів, міфів тощо в процесах стереотипізації уявлень етносу про людину та навколишній світ і виявлення ціннісних орієнтацій етнічної спільноти, зафіксованих фразеологічним фондом мови [С., с.8], на думку О. Селіванової, є одним із провідних напрямків наукових пошуків українських учених у галузі етнолінгвістики і лінгвокультурології. Коди культури науковиця тлумачить як «мережу членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлену культурою певного етносу й репрезентовану в семіотичних системах природної мови...» [С., с. 43].

У сучасному мовознавстві відомо чимало різних типологій кодів культури. Водночас виділення харчового коду характеризується певною складністю. По-перше, що не всі дослідники виокремлюють цей код, а по-друге, якщо й розглядають окремо, то по-різному його інтерпретують. Тоді як роль харчування в житті людини, та й будь-якого живого організму, важко переоцінити. Харчування – це засіб для підтримання життя, а смачна і калорійна їжа – найкраще джерело сил і здоров'я.

На переконання О. Плюти, їжу слід розглядати як феномен культури, а українську гастрономічну культуру – як індикатор стану суспільства [Плюта, с. 159-160]. Подібну думку висловлює Л. Скубіда, зауважуючи, що українські харчові традиції стали об'єктом самоідентифікації нас як етнічної групи [Скуб., с. 177]. Усе це визначає актуальність запропонованого дослідження, спрямованого на студіювання українських харчових традицій, а саме кодування етнолінгвокультурних уявлень, пов'язаних із хлібом та хлібобулочними виробами, в національній лінгвокультурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження специфіки кодування етнокультурної інформації в ХХІ ст. підносить наукову думку на зовсім інший рівень. Учені відходять від застарілих тенденцій і практик, їх все більше цікавить людина, усе, що пов'язане з її діяльністю, свідомістю, впливами на соціум, тобто утверджується антропоцентричний підхід. У сучасних лінгвістичних студіях

активізується тенденція до аналізу мовних одиниць у системі кодів культури. У дослідженнях українських мовознавців здебільшого спостерігається багато спільного з розробками зарубіжних науковців. Водночас помітно зростає інтерес саме до кодування українських етнолінгвокультурних уявлень.

У працях Ф. Бацевича, В. Бадюл, О. Селіванової, Л. Савченко, І. Чибор було запропоновано визначення поняття «культурний код». З'являються наукові розвідки, присвячені дослідженню окремих конкретних кодів культури: просторового, теоморфного (Т. Вільчинська), міфологічного, темпорального (І. Чибор), християнського, тілесного (Л. Щербачук), соматичного (Н. Скоробагатько), артефактного (К. Мізін), сенсорного (О. Селіванова) та ін. Помітно зростає інтерес до харчового культурного коду (О. Галинська, Г. Віват, О. Матузкова). Дослідників все більше цікавлять етнічні особливості національних кухонь окремих народів, які залежать від способу їхнього господарювання, світоглядних переконань, смакових уподобань тощо. Благодатний матеріал у цьому плані становлять фразеологічні одиниці, до яких зараховують і паремії. Це насамперед прислів'я і приказки та деякі інші види фразеологізмів, що виникли на ґрунті харчових образів.

Загалом паремії є доволі складними утвореннями, яким властиві не лише мовні характеристики. За ними стоїть досвід поколінь, гострий розум людини, етичні цінності, тому їхнє дослідження передбачає залучення знань з етнології, культурології, семіотики, поетики та ін. Паремії, що демонструють харчовий сегмент, є тим ідентифікатором культури, який дозволяє виявити етнічні характеристики людини, її ставлення до продукту харчування за параметрами: коли їсти, із чим їсти, в якій кількості, з ким і про що при цьому говорити, як здобувати і як цінувати, із чим асоціювати і под. В українській харчовій культурі, відображеній у пареміологічному фонді, важливим маркером української національної кухні є хліб та хлібобулочні вироби.

Мета статті полягає в тому, щоб визначити специфіку кодування етнолінгвокультурних уявлень українського народу про хліб у пареміологічних текстах. Отже, об'єктом дослідження стали пареміологічні одиниці з компонентом *хліб* в українській народній традиції, предметом – їхня етнолінгвокультурна природа.

Виклад основного матеріалу.

Концепція культурних кодів, як універсальна й національно зумовлена водночас, характеризується різноманітністю підходів до визначення самого поняття кодів культури, їх виділення, дефінування і типології. В українському мовознавстві привертає увагу дефініція культурного коду,

запропонована Л. Савченко, яка під ним розуміє «відповідну національно-культурну інформацію, що кодується у формі, здатній ідентифікувати культуру через сукупність вторинних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), які можуть виявлятися в предметах матеріальної і духовної діяльності людини на рівні семіотичного простору» [Савч., с. 62]. Це визначення вважаємо показовим у тому плані, що акцент робиться на збереженні у вторинних знаках саме етнокультурної інформації. Відтак, дослідниця послуговується і терміном «етнокод культури» та вводить поняття «етнофразеологізм», стверджуючи, що усі «фразеологічні одиниці наповнені культурними кодами» [Савч., с. 62]. Загалом дослідженням фразеології з проєкцією на коди культури займаються М. Жуйкова, Ж. Краснобаєва-Чорна, О. Галинська, Н. Шарманова та ін.

Зазначимо, що, незважаючи на різноманіття кодів, і сьогодні їхня система не є остаточно сформованою, коди активно взаємодіють і проникають один в одного, що дає підстави говорити про міжкодові переходи. Докладну класифікацію культурних кодів подає О. Селіванова, розрізняючи такі, як: соматичний, просторовий, часовий, сенсорний, духовний, біоморфний (зооморфний і рослинний), антропний (власне людський), релігійний, космогонічний, аксіологічний та акціональний, співвідносний з образами дій [С., с. 22].

Ф. Бацевич типологію культурних кодів зводить до чотирьох основних – це біоморфний, духовний, предметний і соматичний [Бац., с. 74].

На думку ж Л. Савченко, коди культури доцільно поділяти на субстанціональні: антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний і природний [Савч., с. 94-125] та концептуальні: просторовий, часовий, геометричний, колоративний, квантитативний, моторіальний, каузативний, аксіологічний та кваліфікативний, або якісний [Савч., с. 125-147].

Як бачимо, існують різні класифікації кодів культури, серед яких є так звані основні (центрові), що виділяються послідовно більшістю науковців, а є ті, що потребують конкретизації. До таких належить харчовий (або гастрономічний, глотонічний, кулінарний, аліметарний) код, який залишається особливим для кожної національної культури. Харчовий код серед інших виділяє О. Галинська, [Гал., с. 80], як гастрономічний тлумачить його О. Плюта [Плюта, с. 159]. На матеріалі англійської, української та грецької мов його проаналізували І. Діброва та О. Матузкова, на прикладі турецької – Л. Скубіда, на матеріалі української, англійської, польської та латинської мов – Г. Віват. Загалом в україністиці бракує лінгвокультурологічних праць, присвячених розгляду харчового коду культури, незважаючи на багатовікову історію української гастрономічної культури, що пройшла довгий і складний шлях свого формування, а відтак

славиться розмаїттям страв, продуктів харчування, кулінарних рецептів, технологій приготування і под.

Досліджуючи коди культури, науковці констатують, що вони виявляються в мовній картині світу через відповідні одиниці [Бац.]. Щодо харчового коду, то він співвідноситься з етномовною картиною світу, яка демонструє гастрономічні уподобання і глютоністичні пріоритети, що відображаються в специфіці так званої глютонічної, або густативної лексики, часто національно та культурно зумовленої, презентованої у відповідному дискурсі [Ковп.].

Разом із розвитком загальних рис харчування із часом виокремилися й етнічні особливості продуктової пріоритетності окремих народів, які залежали від природніх умов, способу господарювання, релігійних та світоглядних переконань, звичаєвого права, традицій, смакових уподобань тощо. За спостереженнями Л. Скубіди, «соціум упродовж життя формує в людини харчової переваги, ...залежно від природно-географічних та історичних умов» [Скуб., с. 177]. Як, наприклад, важко уявити японську кухню без морепродуктів, китайську – без рису, італійську – без макаронів, молдовську – без мамалиги і под., так й українську – без борщу і вареників. Тобто є страви, які виступають своєрідними маркерами національної культури, що в сукупності становлять «харчові коди нації» [Ковп, с. 52] та чітко маркують представників «свого» і «чужого» світу.

Пріоритетним в українській культурі харчування завжди був хліб і хлібобулочні вироби, оскільки пшениця, жито здавна посідали важливе місце в сільському господарстві України. Саме хліб є символом будь-якого святкового дійства українців, свідченням добробуту, гостинності, хлібосольства і под., а типовий українець сприймається насамперед як хлібороб. Лексему *хліб* у українській загальномовній традиції тлумачать як «харчовий продукт, що випікається з борошна» [СУМ (11), с. 78]. У народному розумінні, із хлібом пов'язані уявлення про селянську працю, заможне і бідне життя, достаток. «Людей, які прийшли з доброю місією, з чистим серцем чи з доброю новиною, на нашій землі завжди зустрічали з хлібиною на вишитому рушнику. Короваєм благословляли у довгу, тепер уже двоєдину дорогу одружених молодят, без хлібини не можна було зайти в новий дім. Зрештою, вся історія нашого народу пов'язана з історією хліба» [Кон, с. 187]. Тож, основними компонентами символічного значення відповідного поняття, за В. Кононечком, є «добробут», «щастя», «життя», «сутність буття» [Кон, с. 187].

Символізацію хліба повною мірою демонструють пареміологічні одиниці, де об'єктивуються уявлення про українські звичаї, ритуали, гастрономічні уподобання тощо. Зазначимо, що під пареміями, слідом за

О. Селівановою, розуміємо «стійкі відтворювані одиниці реченнєвої структури, зокрема прислів'я і приказки» [Сел.1., с. 279]. Відомо, що стійкість, відтворюваність, цілісність значення зближують паремії з фразеологічними одиницями, тому деякі мовознавці відносять їх до фразеології (Н. Бабич, Л. Скрипник, О. Селіванова). Інші, навпаки, зважаючи на наявність у них судження та комунікативну функцію, вилучають зі складу фразеологізмів, акцентуючи увагу на їхньому фольклорному походженні. Паремії (з латини прикази, прислів'я) – це «влучні лаконічні висловлювання фольклорного походження», а пареміологія – «наука про прислів'я, приказки, влучні вислови (дослідження та пояснення)» [Вів., с. 8].

У запропонованій розвідці під терміном «паремія» розуміємо малі жанри українського фольклору, передусім прислів'я і приказки, як різновид фразеологічних одиниць, що виникли на ґрунті харчових образів, символів.

Здавна хліб поставав наріжним каменем у матеріальній та духовній культурі українського етносу. З діда-прадіда в народі виховувалася повага до праці хлібороба та шана до хліба-годувальника. Тому й існує багато прислів'їв, приказок, примовок стосовно хліба, як-от: «хліб – усьому голова», «без солі та хліба немає обіда», «без хліба – не обід, без капусти – не борщ», «грушка-минушка, а хліб – кожен обід», «з полови хліба не спечеш» [В., с.18], «як хліб буде, то все буде» [В., с. 19].

Нестача їжі або неможливість її здобути породжували паремії, в яких констатуються факти, пов'язані з важкими життєвими ситуаціями, в які потрапляли в силу історичних обставин українці (голод, війни, багаторічна безправність, раніше кріпацтво, пізніше голодомор). Інформація про це закодована в таких пареміях: «нужда навчить хліба їсти», «багатий хліб їсть, коли хоче, а бідний, – коли має» [В., с. 13], «голодному не спиться, голодному хліб сниться», «голодній кумі хліб на умі» або «голодній Гапці хліб на гадці» [В., с. 12], «голодному і хліб булкою здається» [В., с. 11].

В уявленнях українців саме хліб асоціюється із відчуттям ситості: «літом сякий-такий бур'янець, а хліба буханець, то й ситий чоловік» [В., с.18]. Невибагливому українському народу достатньо хліба і води, пор.: «то мукиці, то водиці, так і спечу паляниці» [В., с. 20], «коли б хліб та вода, то не буде голода» [В., с.18], «краще сухий хліб із водою, ніж паляниця з бідною» [В., с. 20], бо навіть «дурне сало без хліба» [В., с. 18]. Загалом таке трепетне ставлення до хліба мотивується, очевидно, і тим, що він був основною їжею козаків: «хліб та вода – козацька їда» [В., с. 19].

Сутність їжі, як і буття українців, залежить від солі: «без солі не смачно – без хліба не ситно» [В., с. 21]. Звідси так багато стійких утворень на зразок: «зустрічати хлібом і сіллю», «ділити хліб і сіль», «водити хліб і

сіль», «знати, почому хліб і сіль» та ін.[Кон, с. 188], «без солі, без хліба погана бесіда» [В., с. 21]. Хліб-сіль подають гостям на вишитому рушнику як вищий прояв гостинності, а побажання «хліб та сіль» прикликає до родини багатство.

Кодування етнолінгвокультурної інформації, пов'язаної із хлібом, засвідчує позитивні якості українців, їхню працьовитість: *«хліб з неба не падає», «пора вставати та на хліб заробляти» [В., с. 21], «найсмачніший хліб од свого мозоля», «кусок (шматок) хліба не падає з неба, працювати треба». «з ремеслом хліб завжди знайдеш» [В., с. 21], «хліб за хліб, а дарма нічого», «не терши, не м'явши, калача не їсти» [В., с. 20]; гостинність, добродушність та щедрість: «не кожен хліб вирощує, але кожен його їсть», «мова мовиться, а хліб їсться» [В., с. 18-19], «аби дожив до жнив, а в жнива й аби хто на хліб покличе» [В., с. 13], «добрий і хліб, як нема калача» [В., с. 20]; розум: «як є хліб, то є й розум», «хто вчений – їсть хліб печений, а хто дурний, їсть хліб сирий» [В., с. 18-19].*

Із хлібом в українців асоціюються уявлення про добробут, достаток: *«коли хліб на столі, то й стіл – престіл, а коли на столі хліба ні шматочка, тоді й стіл – лише гола дошка», «як хліб буде, то все буде», «все добро – за хлібом», «гіркий обід без хліба» [В., с. 19].*

Загалом хліб у народі завжди берегли, шанували і ставилися як до святині, до найдорожчого скарбу. Наша паляниця має круглу форму – символ життєдайного сонця. Українці здавна вирощували жито і пшеницю, з яких потім випікали хліб. Подібні уявлення також по-різному експлікуються в українських пареміях, напр.: *«у Полівці хліб по копійці, а в Перекопі хліб по копі», «грошам рахунок, а хлібу – міра», «хліб у дорозі не затяжить», «їдеш на день – бери хліба на тиждень» [В., с. 19], «яка пшениця, така й паляниця» [В., с. 21].*

Віру в хліб як джерело життя, пов'язану з народними сподіваннями на краще майбутнє, конотують такі паремії, як: *«де є хліб, там є життя, де є життя, там є надія» [В., с. 21], «є хліб, буде і пісня» [В., с. 22]. В українців хліб асоціюється з батьківщиною, рідною землею: «краще їсти хліб з водою, ніж жити чужиною» [В., с. 21].*

Через окремі паремії кодуються так звані «родинні стосунки» між певними різновидами хліба чи стравами, напр.: *«житній хліб – пшеничному калачеві дід», «паляниця – хлібові сестриця», «пирого хлібові не вороги, а ріднії браття», «хліб житній – батько рідний, гречана каша – мати наша» [В., с. 21].*

Ставлення до хліба як до святині, без якої не обходилося жодне календарне свято, як до сакральної цінності засвідчують такі паремії: *«хлібець чорний та святий, бо чесний», або «дай, Боже, сто кіп, де був торік один сніп», чи «обійдеться Великдень без гречаної паски» [В., с. 20-21].*

Мовна об'єктивація народних уявлень у прислів'ях і приказках, як бачимо, пов'язана не лише з хлібом, а й з різними хлібобулочними виробами на кшталт калача, пирогів, паляниці, бублика, книша, паски та ін., напр.: *«не гарна хата кутками, а гарна пирогами»* (пиріг – «печений виріб із тіста з начинкою» [СУМ (6), с. 356], кодуються уявлення про гостинність українців), *«звabiш калачем, то не відженеш і рогачем»* (калач – «білий хліб особливої форми, випечений із крученого й переплетеного тіста» [СУМ (4), с. 75], експлікується інформація про добродушність, довірливість українського народу), *«не твій коровай, то й рота не розкривай»*, *«не для Гриця паляниця»*, *«брат мій, а хліб свій»*, *«не тобі нелася паска, не тобі й їсти»* (паска – «солодкий здобний високий білий хліб циліндричної форми, що за православним звичаєм випікається до Великодня» [СУМ (6), с. 86], об'єктивується думка про хліб як цінність, якою дорожать).

Помітно рідше досліджувані паремії конотують негативні оцінки, засуджуючи лінь, неробство, іронізуючи над певними життєвими ситуаціями, пор.: *«був би хліб, а їдці знайдуться»*, *«аби хліб, а зуби знайдуться»*, *«завжди є їдець на готовий хлібець»*, *«хтось хліб дістає горлом, а хтось горбом»*, *«до готового хліба губа знайдеться»*, *«хочеш їсти калачі не сиди на печі»*, *«поки діда, доти й хліба»*, *«не робив жид на хліб, та й циган не буде»*, *«нам тільки хліба дай, а розжуємо самі»* [В., с. 18-19], *«біда навчить калачі (коржі з маком) їсти»*, *«плети йому калач, а він тобі постолі»*, *«невже моя душа ворог цілого книша?»* [В., с. 20] та ін.

Висновки.

Загалом дослідження продемонструвало, що поширеними в українських пареміях є різні номінації хліба та хлібних виробів, нерідко зумовлені регіональними відмінностями, що свідчить про велику різноманітність національної гастрономічної традиції. Аналіз пареміологічних одиниць засвідчив, що харчовий код є важливим елементом культури, який не можна зводити лише до технологій приготування їжі чи кулінарних рецептів. Він обов'язково повинен відображати світоглядні, релігійні, етичні й естетичні погляди людей – носіїв тієї культури чи навіть цивілізації. Проаналізований матеріал підтвердив, що в українських прислів'ях і приказках знайшла підтвердження думка про пріоритетність хліба як одного з найважливіших продуктів харчування. Українці боготворять його, бережно ставляться до нього, шанують традиції, пов'язані з хлібом. Отже, через паремійний корпус повною мірою можна визначити ментально важливий харчовий код української нації та пересвідчитися, що основним у його семантичному просторі є такий національний продукт, як хліб, в якому наші предки вбачали найвищу сутність – *«хліб – усьому голова»*.

Перспективу подібних досліджень вбачаємо в етнолінгвокультурному студіюванні інших численних фразеологічних одиниць із компонентами назвами страв, продуктів, передусім хлібобулочних та із борошна, з метою пізнання українських харчових традицій, що вирізняють нашу національну гастрономічну культуру у світі.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
2. Віват Г. Їжа в пареміях : на перетині культур. Одеса: ВМФ, 2017. 296 с.
3. Галинська О. Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології. *Діалог мов – діалог культур. Україна і Світ: зб. матер. II Міжнародної наукової інтернет-конференції з україністики*. Київ, 2011. С. 86-89.
4. Діброва І.В. Матузкова О.П. Харчовий код культури у фразеології англійської, української та грецької мов. *Актуальні проблеми сучасного мовознавства*. 2019. Вип. 2 (43). С. 191-208.
5. Ковпик С.І. Поетика густативів (на матеріалі творів української прози XIX ст.): монографія. Кривий Ріг, 2014. 179 с.
6. Кононенко В.І. Символи української мови. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.
7. Плюта О.Т. «Гастрономічна культура» і «національна кухня» як поняття гуманітарних досліджень їжі. *Молодий вчений*. 2017. №7. С. 159-163.
8. Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
9. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти). Київ, Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля- К, 2006. 716 с.
11. Скубіда Л.Ю. Гастрономічний код культури в турецькій народній літературі: особливості та специфіка. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту імені В.І. Вернадського*. 2018. Т. 29 (68). №4. С. 177-182.
12. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970-1980.

References:

1. Batsevych, F.S. (2007). *Slovyk terminiv mizhkul'turnoi komunikatsii* [Dictionary of terms of intercultural communication]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
2. Vivat, H. (2017). *Yzha v paremiakh: na peretyni kul'tur* [Food in paremiach: at the crossroads of cultures]. Odesa: VMF [in Ukrainian].
3. Halyns'ka, O. (2011). *Typolohiia kodiv kul'tury v ukrains'kij i anhlijs'kij intertekstual'nij frazeolohii* [Typology of Cultural Codes in Ukrainian and English Intertextual Phraseology]. *Dialoh mov – dialoh kul'tur. Ukraina i Svit: zb. mater. II Mizhnarodnoi naukovoï internet-konferentsii z ukrainistyky – Dialogue of languages – dialogue of cultures. Ukraine and the World: collection of materials of the II International Scientific Internet Conference on Ukrainian Studies*. (pp. 86-89). Kyiv [in Ukrainian].
4. Dibrova, I.V., & Matuzkova, O.P. (2019). *Kharchovyj kod kul'tury u frazeolohii anhlijs'koi, ukrains'koi ta hrets'koi mov* [Food code of culture in the phraseology of English, Ukrainian and Greek]. *Aktual'ni problemy suchasnoho movoznavstva – Current problems of modern linguistics*. Vyp. 2 (43), 191-208 [in Ukrainian].

5. Kovpik, S.I. (2014). Poetyka hustatyviv (na materialy tvoriv ukrains'koi prozy XIX st.) [Poetics of gustatives (based on the works of Ukrainian prose of the nineteenth century)]: monohrafiia. Kryvyj Rih [in Ukrainian].

6. Kononenko, V.I. (1996). Symvoly ukrains'koi movy [Symbols of the Ukrainian language]. Ivano-Frankivs'k: Plaj [in Ukrainian].

7. Pliuta, O.T. (2017). «Hastronomichna kul'tura» i «natsional'na kukhnia» iak poniattia humanitarnykh doslidzhen' izhi ["Gastronomic culture" and "national cuisine" as a concept of humanitarian food research]. *Molodyj vchenyj – Young scientist*, 7, 159-163 [in Ukrainian].

8. Savchenko, L.V. (2013). Fenomen etnokodiv dukhovnoi kul'tury u frazeolohii ukrains'koi movy: etymolohichnyj ta etnolinhvistychnyj aspekty [The Phenomenon of Ethnocodes of Spiritual Culture in the Phraseology of the Ukrainian Language: Etymological and Ethnolinguistic Aspects]. Simferopol': Dolia [in Ukrainian].

9. Selivanova, O.O. (2004). Narysy z ukrains'koi frazeolohii (psykhokohnityvnyj ta etnokul'turnyj aspekty) [Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects)]. Kyiv, Cherkasy: Brama [in Ukrainian].

10. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern Linguistics: A Terminological Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia- K [in Ukrainian].

11. Skubida, L.Iu. (2018). Hastronomichnyi kod kultury v turetskii narodnii literaturi: osoblyvosti ta spetsyfika [Gastronomic code of culture in Turkish folk literature: features and specifics]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho nats. un-tu imeni V.I. Vernadskoho – Scientific notes of the Tavrichesky National University named after V.I. Vernadsky*. T. 29 (68), 4, 177-182 [in Ukrainian].

12. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. (1970-1980) [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 vols. (1970 – 1980)] / za red. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].